

3. A se vedea: **Teodor N. Țirdea**. *Informatizarea, memoria socială și mecanismele subtile ale societății: aspectul filosofic* // Simpozion Internațional științifico-practic. Utilizarea resurselor potențiale ale E.A.T. în condițiile economiei de piață (teze, referate, opinii, perspective). – Chișinău: 1995, p. 214-216.
4. A se vedea: **Teodor N. Țirdea, Viorica Gh. Leancă**. *Intelectul social din perspectiva supraviețuirii omenirii*. – Chișinău: CEP „Medicina”, 2008, 200 p.; **Teodor N. Țirdea**. *Elemente de informatică socială, sociocognitologie și noosferologie*. – Chișinău, 2001, p. 93-120, 172-178.
5. A se vedea: **З. Бауман**. *Индивидуализированное общество*. - М., 2000. С. 185-186.
6. A se vedea: **Э. П. Семенюк**. *Устойчивое развитие общества и информатика* // Научно-техническая информация. Сер. 1. 2000. № 1; **Ф.(Т.) Цырдя**. *Социальная информация. Философский очерк*. – Кишинев: Наука, 1978; **Н.П. Ващекин, Е.Н. Пасхин, А.Д.Урсул**. *Информатизация общества и устойчивое развитие*. - М., 2000, și alt.
7. A se vedea: **Ф.(Т.) Цырдя**. *Информатизация, познание, социальное управление. Философские очерки*. - Кишинев: Наука, 1992. С. 59-60.

PRINCIPIUL PRECAUȚIEI ÎN CONTEXTUL BIOETICII GLOBALE

Anatol Eșanu

Catedra Filosofie și Bioetică a USMF „Nicolae Testemițanu”

Summary

The precautionary principle in the context of Global Bioethics

At present, the precautionary principle is tackled in the literature of specialty according to the general applicative ethics. In this article the author tries for the first time to analyze the precautionary principle from the view of the world community preoccupation over the new challengers and uncertainties of actual world evolution and of constitution of a new global bioethical space, as a reply to these phenomena. The author tackles this principle so much in the historical-civilizational plan, as well in the institutional- normative one. The essence and content of precautionary principle are emphasized, underlining its correlation with the principle of responsibility.

Rezumat

Actualmente, principiul precauției este abordat în literatura de specialitate din punctul de vedere al eticii aplicative generale. În acest articol autorul încearcă pentru prima dată să analizeze principiul precauției din perspectiva preocupărilor comunității mondiale față de noile provocări și incertitudini ale evoluției globale actuale și a constituirii, ca răspuns la aceste fenomene, a unui spațiu bioetic global. Autorul abordează acest principiu atât în plan istorico-civilizațional cât și în cel instituțional-normativ. Se reliefează esența și conținutul principiului precauției, subliniindu-se corelația lui cu principiul responsabilității.

Actualmente, implementarea strategiilor de dezvoltare umană durabilă este de neconceput fără o atitudine etică a omului, o noosferizare a sociumului, în lipsa căreia civilizația contemporană nu poate supraviețui. Din acest punct de vedere o importanță deosebită o capătă atitudinea etică a omului față de tot ce este viu, față de natură în genere, adică extinderea hotarelor cunoștințelor tradiționale etice asupra lumii animale și a celei vegetale (chiar și asupra cosmosului și lumii anorganice), precum și constituirea unor astfel de domenii speciale cum ar fi bioetica, inclusiv cea globală, etica ecologică, etica pământului etc [11].

Din acest punct de vedere bioetica globală își aduce contribuția sa la realizarea dezideratelor dezvoltării umane durabile. Dacă bioetica, în principal este legată de ingerința tehnologiilor asupra vieții omului, a animalelor, a naturii vii per ansamblu, apoi bioetica globală

devine un fundament conceptual și o axiologie a tuturor formelor de activitate, o idee și o inspirație pentru toate sferele vieții sociumului. La ora actuală ea se prezintă nu numai ca cea mai importantă componentă etică a medicinei și a sănătății publice, dar și a activității sociale, a centrelor ecologice, de cercetare științifică, educaționale, a partidelor și a mișcărilor sociale.

Pe de altă parte, bioetica globală, manifestându-se drept o etică a activității vitale a omului extinde frontierele conștiinței corporative a medicilor, biologilor, filosofilor, sociologilor, politicienilor, permite de a depăși cadrul îngust al cotidianului, atingând gradul de conștientizare al problemelor globale ale umanității, al *conceptului de dezvoltare umană durabilă*. Ea pregătește condițiile pentru perceperea complexă de către noile generații de profesioniști a noilor probleme etice, generate de dominația tehnologiilor computeriale și a relațiilor de piață stihinice, a globalizării și internaționalizării economiei, politicii, educației. Bazându-se pe sensurile etice proprii, valori și orientări, ea extinde conceptualizarea lor asupra întregii lumi care îl înconjoară pe om. Bioetica globală se manifestă drept o parte componentă a eticii globale și care încearcă de a consensualiza diverse viziuni cultural-civilizaționale cu scopul de a rezolva în mod concertat problemele protecției biosferei și de a contribui la omogenizarea tratării aspectelor etice ale biomedicinii contemporane [6].

La etapa actuală bioetica globală se prezintă nu numai ca un domeniu de cercetare aflat într-o dezvoltare dinamică, care întrunește colaborarea medicilor, biologilor, filosofilor, juriștilor, sociologilor, politicienilor din diverse țări, dar și un spațiu conceptual spiritual-etic universal de interacțiune a diverselor culturi și mentalități în continuă expansiune.

Ca factor de universalitate dar și de diversitate culturală, bioetica globală transpare ca o problemă importantă în planul stabilirii principiilor ei general acceptate. Într-adevăr, pe de o parte, există principii generale ale bioeticii care pot fi universal percepute, pe de altă parte, diversitatea percepției acestor principii se manifestă cel mai des în interpretarea și aplicarea lor. Această diversitate culturală este revendicată înainte de toate din rațiuni morale prin care grupurile sau societățile acceptă ori resping inovațiile biotehnologice.

Unul din aceste principii, care la etapa actuală a evoluției sociumului planetar capătă noi valențe și semnificații în contextul bioeticii globale, îl constituie principiul precauției [7]. El se înscrie într-o linie de antecedente filosofice ce-și regăsește sursa în principiul politic al înțelepciunii, enunțat de Aristotel, care aborda prudența drept un punct de joncțiune între etică și politică. Noțiunea de precauție se plasează anume în acest cadru al prudenței, deoarece ea desemnează o atitudine în fața unui pericol și constituie un act efectiv de prudență [1].

Emergența unei noi prudențe, sub forma modernă a principiului precauției consemnează revenirea în forță a preocupărilor comunității mondiale în raport cu noile provocări și incertitudini ale evoluției globale actuale. Principiul precauției își regăsește un antecedent filosofic contemporan în concepția lui Hans Jonas, care propune o etică a anticipării și introduce noțiunea de obligație față de generațiile viitoare, apelând la responsabilitatea noastră morală [12].

Principiul precauției depășește limitele modelulelor curativ (apelul la dreptul responsabilității civile pentru asigurarea reparației unui prejudiciu) și preventiv, deoarece el se ambiționează să răspundă la o incertitudine și la un demers de anticipație bazat pe ipotetic. Acest demers anticipativ va deveni un model general de gestiune a resurselor, atunci când în anii 80 ai sec. XX comunitatea mondială s-a raliat la conceptul de „dezvoltare durabilă”. Pe parcursul anilor 60-70 ai secolului trecut, umanitatea a conștientizat faptul că nu se mai poate baza pe schemele de urgență, ce au marcat industrializarea și că este imperativ necesară găsirea unei noi forme de dezvoltare compatibilă de lungă durată ce ar asigura o urgență inofensivă și care ar răspunde la trebuințele prezentului fără a compromite pe cele ale generațiilor viitoare. Dacă în plan științific umanitatea a devenit mult mai prudentă, sub aspect tehnologic, economic și politic prudența rămâne un deziderat departe de a fi realizat [10].

Inițial, principiul precauției consemna protecția mediului ambiant. El a fost formulat pentru prima dată în a. 1987, în Declarația Ministerială a celei de-a II-a Conferințe Internaționale asupra Protecției Mării Nordului. Această formulare va fi preluată de diverse texte internaționale de valoare juridică inegală, fără să se cristalizeze într-o definiție unică, general acceptabilă

(Declarația de la Rio din a. 1992, Protocolul de la Cartagena din a. 2000). La nivelul Uniunii Europene el figurează în Tratatul de la Amsterdam (art.174). Aname în acquis-ul comunitar se atestă tranziția principiului precauției de la problematica ambientală la cea de sănătate.

Aplicat la problematica sănătății acest principiu transpune drept o noțiune revendicată încă de juristii și medicii Antichității, în speță, în celebrul principiu hipocratic „primum non nocere.” Actualul principiu al precauției mai degrabă reverberază cu principiul lui Aristotel, în care marele stăgirit consemna că ce pedepsește actul comis din ignoranță în cazul când este demonstrat că individul este responsabil de ignoranța sa. Versiunea contemporană insistă asupra limitelor cunoașterii științifice colective. Textele moderne solicită prevenirea „riscurilor potențiale”, precizând că absența certitudinilor științifice nu poate dispensa luarea de precauții. Această noțiune este importantă: anume absența certitudinii științifice permite de a diferenția precauția (riscul incert) și prevenția (riscul cert). Principiul precauției trebuie aplicat în situații de urgență, acolo unde prevenția nu poate fi exercitată. Prezența riscurilor majore în societatea globalizată ia făcut pe unii autori să vorbească de o civilizație sau de o societate a riscului (Lagadec, 1981; Beck, 2001) [8]. Beck vorbește, de altfel, de o nouă dinamică a pericolului care abolește frontierele, de un nou destin plasat sub semnul angoasei.

Principiul precauției, relevând un context moral obiectiv, un ansamblu de valori și principii, care legitimează și reglează practicile, axându-se pe situațiile de incertitudine, crează în mod necesar un spațiu de discuție. Deschis spre pluralitatea discernerii și redeterminând în mod potențial democrația, el se manifestă drept un principiu etic prin excelență: cine își asumă riscul? Cine beneficiază de noua tehnologie? Cum de partajat riscurile și beneficiile în cadrul societății și în cadrul mediului ambiental (unele habitate sunt mai fragile decât altele). Există actualmente o întreagă literatură care denunță o discriminare ambientală sau un rasism ambiental [2].

Susceptibil de a conferi un statut de egalitate simbolică, îndeosebi cu referire la știință și politică, acest principiu poate fi considerat drept o modalitate de a introduce noi factori de decizie, nerecunoscuți până în prezent. El pune în discuție statutul expertului, relevând o așteptare paradoxală: cu cât mai mult este solicitat expertul, cu atât mai mult el este contestat, revendicându-se contra-expertize. Intoleranța față de risc sporește, în timp ce exigența față de realitate riscantă diminuează. Omul nefiind deja considerat drept un stăpîn și posesor al Naturii (Descartes) este pătruns de criza unui hiper-raționalism pe de o parte și revendicarea unei raționalități limitate, susținută de o expertiză, pe de alta.

Principiul precauției interferează în mod substanțial cu principiul responsabilității al lui Hans Jonas, el fiind primul filosof care a elaborat o etică a civilizației tehnice [13]. Hans Jonas dezvoltă o critică a modernității tehnice, denunșând autonomia sistemelor tehnice, atotputența lor. Autorul constată vulnerabilitatea naturii, apelînd la responsabilitatea umană, bazată pe o euristică a fricii, în care prioritare sunt scenariile riscurilor grave și a catastrofelor. Fiind instrument de cunoaștere, această euristică a fricii ne obligă să anticipăm mai eficient riscurile, realizînd un progres al pașilor mici. Acest fapt implică o evaluare științifică extinsă a riscurilor și a scenariilor catastrofice, o atitudine prudentă, altfel spus, plasarea în colimator a probabilității celor mai sumbre scenarii [10]. Principiul precauției se situează în acest calcul rațional al riscurilor, impunînd cunoștințe științifice și timp, înainte de a introduce o nouă tehnologie, care are un impact incert asupra ființei umane și a mediului ambiant. E de menționat faptul, că în contextul „euristicii fricii” jonasiene se atestă situația binecunoscută, când publicul și politicienii nu se alarmează de riscurile reale, deoarece ele se banalizează. Pe de altă parte, se interzic cercetările în domeniile promițătoare (celule stem) fiindcă demersul cercetătorilor este neconvîngător. Introducînu-se o confuzie între riscul minim și riscul zero, interpretarea actuală a principiului riscă să compromită orice posibilitate de cercetare. Angoasa apare drept factorul dominant și structurant al principiului precauției, avînd ca consecință refuzul de angajare. Astfel, se ajunge la o chestiune majoră: prin decizia de a nu-și asuma un risc, nu se ipotechează oare viitorul?

În opinia cercetătoarei Marie-Helene Parizeau principiul precauției se manifestă prin patru niveluri de abordare: (1) La nivelul științific, se impun evaluări ale riscurilor, cât mai complete, exhaustive, riguroase, imparțiale. (2) La nivelul social este necesară utilizarea modalităților de evaluare a riscurilor prin participarea cetățenilor la asumarea riscurilor, pe care ei vor să le preia în mod colectiv. Această situație presupune un acces la informație și discuții democratice pentru a defini opțiunile posibile. Riscul nu este numai matematizabil, el poate fi raționat și după criterii sociale. (3) La nivel politic, este vorba de a face operațională exigența unei prevenții severe, iar principiul precauției să nu fie pervertit prin finalitatea sa de origine. Altfel spus, autoritatea politică nu trebuie să se ascundă în spatele acestui principiu pentru a impune embargo-uri și represalii economice drept mijloc de replicare, în loc să demonstreze curaj politic în aplicarea unor politici coerente în domeniul vizat. (4) La nivel juridic, se impune stipularea principiului precauției atât în convențiile internaționale, cât și în cele naționale [9].

Este de remarcat faptul, că există trei concepții ale principiului precauției:

- o concepție maximalistă, care se axează pe riscul zero și care conduce spre a impune factorilor de decizie publici ori privați sarcina inocuității acțiunii lor, respingând în mod întregal noțiunea de proporționalitate, care este totuși enunțată în definiția legală a principiului.
- o concepție minimalistă, care aplică principiul precauției numai în prezența unui risc de probabilitate sporită și de natură de a provoca prejudicii grave (ea puțin diferă de demersul prudential clasic).
- o concepție mediană, care caută de a trata riscul incert, de a preveni prejudiciile grave și ireversibile și de a adopta măsuri proporționale ținând cont de alte interese legitime.

Extinderea principiului precauției la problemele de sănătate răspunde demersului opiniei publice, confruntată cu crizele prezentate pe larg de mass-media: SIDA, problema sîngelui contaminat, maladia vacii nebune, OGM, gripa aviară etc. Populația solicită informații cât mai ample și mai complete referitoare la aceste crize, unele din ele cu caracter global, insistă asupra prezentării informației din diverse și variate surse [3]. Sănătatea este percepută ca un drept-creanță (securitate, egalitate, nivel acceptabil de îngrijire, anticiparea riscurilor etc.). Mai mult, acest demers a devenit o problemă politică din rațiuni macro-societale: în faza globalizării, unde sunt admise diverse insecurități economice și sociale, publicul deplasează exigența sa asupra a ceea ce ar părea fi de stăpînit. Politicul devine astfel supraexpus în caz de criză de sănătate publică. Această situație este caracteristică mai ales pentru țările laicizate ale Europei continentale, bazate pe valori raționale și universale, unde protecția sănătății este considerată o prerogativă a Statului, spre deosebire de țările anglo-saxone, unde acest aspect al vieții sociale este dominat de legile pieții.

Atitudinea individului relevă o triplă ambivalență. Ambivalență în raport cu progresul: dacă progresul științific rămîne perceput ca pozitiv, totuși crizele de genul celorla menționate mai sus produc o ruptură de încredere. Ambivalența relativă față de cercetarea însăși: cercetarea fundamentală este percepută ca pură, dezinteresată, publică, garantată de Stat. Dimpotrivă, cercetarea aplicată, fiind considerată sub imperiul profitului, lasă un dubiu referitor la intențiile sale. În fine, ambivalența individului însuși.

Absența de consens transformă principiul precauției greu invocabil și de fapt, dificil de aplicat, mai ales în medicină, cu atât mai mult că aplicarea acestui principiu în domeniul sănătății antrenează o radicalizare a acestuia (dovada absenței riscurilor), în timp ce principiul precauției este, judecînd după definiția sa legală, un principiu al acțiunii și nu a inacțiunii. Principiul precauției nefiind integrat în texte legislative precise din domeniul sănătății, generează tentația de a deduce ideea, precum că el nu se impune în acest domeniu, mai ales că acest principiu descrie condițiile pentru o acțiune fără a defini acțiunea propriu-zisă[4]. În consecință, în plan internațional, fiecare țară își alege propriul nivel de risc acceptabil, instituind un echilibru între principiul vizat și alte principii. În Franța, de exemplu, Consiliul de Stat afirmă în raportul său din 1998 că „punerea în aplicare a principiului precauției constituie un nou standard de comportament a responsabililor din domeniul politicii de sănătate”, conferind astfel acestui principiu un sens normativ.

Referințe bibliografice

1. A se vedea: **Aubenque Pierre**. La prudence chez Aristote. – Paris, PUF, 1963. - p.53-71.
2. A se vedea: **Bullard Robert**. Anatomy of Enviromental Rasism // Richard Hofrichter (ed.), Toxic Striggles. The Theory and Practice of Environmeental Justice. – Philadelphia, New Society Publishers, 1993. - p.25-35.
3. A se vedea: **Cicolella A.**, Principe de précaution et évaluation des risques : la nouvelle doctrine de la sécurité sanitaire (www.x-environnement.org/Jaune_Rouge/JR99/cicolella.html).
4. A se vedea: **David G**. Difficultés d'application de principe de précaution au domaine médical. // La revue du Praticien Gynécologie et Obstétrique, numéro spécial, septembre 2000 - p. 17-19
5. A se vedea: **Dupuy Jean-Pierre**. Pour un catastrophisme éclairé. – Paris, Seuil, 2002. - p. 65-81.
6. A se vedea: **Eșanu Anatol**. Abordarea conceptului de dezvoltare durabilă prin prisma bioeticii globale. // Bioetica, Filosofia, Economia și Medicina în strategia de asigurare a securității umane / Materialele Conferinței a XII-a Științifice Internaționale, 28-29 august 2007. Red. resp. *Teodor N.Țirdea*. - Chișinău: 2007. - p. 121.
7. A se vedea: **Ewald F., Gollier C., de Sadeleer N**. Le principe de précaution, Que sais-je?. – Paris, PUF, 2001. - p. 43-56.
8. A se vedea: **Lagadec Patrick**. La civilisation du risque. Catastrophes technologiques et responsabilité sociale. – Paris, Seuil, 1981, p.121-138 ; Beck Ulrich La société du risque. Sur la voie d'une autre modernité. – Paris, Aubier, 2001. - p. 304-327
9. A se vedea: **Parizeau Marie-Hélène**. Gestion des risques enviromentaux et principe de précaution: arriere plan éthique. // Parizeau Marie-Hélène, Kash Soheil. De l'inégalité dans le dialogue des cultures: mondialisation, santé, et environnement. Les presses de l'université Laval, 2005. - p. 275.
10. A se vedea: **Rapport** du groupe d'experts de l'UNESCO sur le principe de précaution, adopté par la COMEST à sa quatrième session, mars 2005. <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001395/139578f.pdf>.
11. A se vedea: **Țirdea N Teodor**. *Noosferizarea și globalizarea drept mecanisme de realizare a dezvoltării durabile*. // Bioetica, Filosofia, Economia și Medicina în strategia de asigurare a securității umane / Materialele Conferinței a XII-a Științifice Internaționale, 28-29 august 2007. Red. resp. *Teodor N.Țirdea*. - Chișinău: 2007. - p. 154 -162.
12. A se vedea: **Йонас Ганс**. Принцип ответственности. Опыт этики для технологической цивилизации. - М., Айрис Пресс, 2004. – p. 281-324.
- 13 A se vedea: **Йонас Ганс**. Op.citată. – p. 49-63.

CONOTAȚII CONTEMPORANE ALE UNOR VALORI ÎN MEDICINA CONTEMPORANĂ (ASPECTE BIOETICE)

Vitalie Ojovanu

Catedra Filosofie și Bioetică

Summary

Modern connotation of some values in the contemporary medicine (bioethic aspects)

Many centuries old tradition of medicine includes adequate spiritual values. In our days a special interest has the following values examined in the present article as: good, life, health, confidence, free choice, insistence, interes etc. These values are characterized by correlation with certain antivalues, fact which is manifested in the concrete circumstances. This situation is conditioned by the technico–research progress from the modern civilizations.